

Justitieombudsmannen
Thomas Norling

Datum
2021-12-30

Dnr
R 130-2021

1 (3)

Regeringskansliet
Socialdepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande över Socialstyrelsens författningsförslag i rapporten Öppna insatser utan samtycke

(S2019/04727)

Riksdagens ombudsmän (JO) har beretts tillfälle att yttra sig över Socialstyrelsens författningsförslag i rapporten Öppna insatser utan samtycke.

Inledning

Socialnämnden ska enligt förslagen få besluta om öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke för barn som har fyllt 12 år om det är lämpligt och barnet samtycker till det. Motsvarande föreslås gälla beslut om insatserna kontaktperson och särskilt kvalificerad kontaktperson. I denna del skulle förslagen innebära ändringar av 3 kap. 6 a och 6 b §§ socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

I Socialstyrelsens uppdrag ingår även att se över bestämmelsen om s.k. ”mellantvång” i 22 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Av rapporten framgår att Socialstyrelsen inte förespråkar någon ändring av denna bestämmelse. I enlighet med uppdraget lämnar dock Socialstyrelsen förslag till en möjlig ny lydelse av 22 § LVU som skulle utvidga bestämmelsens tillämpningsområde till att även omfatta brister i den unges hemmiljö.

Avsikten med de förslag som lämnas är bl.a. att kunna ge rätt insatser i rätt tid till barn som är i behov av stöd. Rapporten synliggör behovet av att överbygga det gap som kan uppstå mellan insatser som ges med samtycke enligt SoL respektive beslut om omhändertaganden enligt LVU. Det är självklart positivt att lagstiftningen ses över i syfte att ge socialtjänsten bättre möjligheter att möta barns behov av stöd. Samtidigt ser jag vissa problem och risker med de förslag som presenteras. I några delar saknar jag också en diskussion om principiella frågor kopplade till förslagen. Mot den bakgrunden avstyrker jag Socialstyrelsens förslag i dess nuvarande utformning.

Mina synpunkter utvecklas nedan.

Föreslagna ändringar i SoL

Utgångspunkten är att insatser med stöd av SoL bygger på frivillighet från de berörda enskildas sida (se 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 § SoL).

Socialnämnden får under vissa förutsättningar besluta om öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke för barn som har fyllt 15 år (3 kap. 6 a § andra stycket SoL). Detsamma gäller beslut om insatserna kontaktperson och särskilt kvalificerad kontaktperson (3 kap. 6 b § SoL).

Redan idag finns det alltså en möjlighet att enligt SoL besluta om insatser för barn utan vårdnadshavarens samtycke. Förslagen skulle medföra ytterligare ett avsteg från den allmänna utgångspunkten att socialtjänstens insatser ska byggas på frivillighet.

I yttrandet över betänkandet Barns och ungas rätt vid tvångsvård (SOU 2015:71) tog JO bl.a. ställning till ett förslag som påminner om det nu aktuella. I remissyttrandet (JO:s dnr R 107-2015) framförde JO att det måste vara en allmän utgångspunkt att myndigheters möjlighet att besluta om åtgärder som begränsar vårdnadshavarens bestämmanderätt över ett barn inte införs utan tungt vägande skäl. JO bedömde att en sådan reglering bör begränsas till situationer då det finns ett påtagligt behov av att barnet ges stödet och att man kan förvänta sig ett sådant resultat av stödet att det är nödvändigt att vårdnadshavarnas inställning får stå tillbaka.

Jag vill understryka vikten av att göra en noggrann avvägning mellan olika intressen när det handlar om lagstiftning som begränsar den enskildes fri- och rättigheter. Som JO uttalade i det ovan nämnda remissyttrandet, bör det i avvägningen bl.a. ingå att ta ställning till vilket resultat man kan förvänta sig om ändringen genomförs. Självklart är det också viktigt att beakta hur stort behovet är av en ny lagstiftning.

Rapporten innehåller en utförlig redogörelse för både för- och nackdelar med förslagen. En fördel som nämns är möjligheten att besluta om insatser för barn när en vårdnadshavare samtycker men samtycke saknas från den andra vårdnadshavaren. Det som enligt min mening talar mot förslagen är att socialnämnden redan idag kan besluta om vissa insatser i en sådan situation med stöd av 6 kap. 13 a § föräldrabalken. I rapporten anges att Socialstyrelsen har fått signaler från kommuner och barnrättsorganisationer som tyder på bristande kunskaper om den bestämmelsen. Det framstår därför som en rimlig första åtgärd att på olika sätt informera om befintlig lagstiftning.

I beskrivningen av Socialstyrelsens uppdrag nämns särskilt åtgärder för att stoppa hedersbrott och gängkriminalitet. Jag noterar att rapporten uppmärksammar flera risker som öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke kan innebära för barn som utsätts för hedersrelaterat hot, våld och förtryck. I fråga om insatser till barn som har ett kriminellt beteende eller något annat normbrytande beteende, går det

enligt rapporten vanligen att få ett samtycke från vårdnadshavaren. Rapporten visar enligt min mening inte att förslagen skulle innebära en tydlig skillnad för dessa två grupper av barn.

Bestämmelsernas utformning ger också socialnämnden en förhållandevis stor frihet att fatta beslut utan vårdnadshavarens samtycke. Socialstyrelsen föreslår t.ex. inte någon begränsning i fråga om vilka öppna insatser som kan komma i fråga. Denna omständighet måste vägas in i bedömningen av om förslagen är proportionerliga och alls kan genomföras.

Det som redovisas i rapporten har sammantaget inte övertygat mig om att fördelarna med förslagen överväger nackdelarna. Jag saknar även en diskussion om de rättssäkerhetsaspekter som förslagen aktualiserar. Rapporten berör t.ex. inte vårdnadshavarens ställning som part och möjlighet att överklaga ett beslut som socialnämnden har fattat för ett barn som har fyllt 12 år.

Slutligen vill jag kort kommentera hur förslagen förhåller sig till regleringen av barns processbehörighet i SoL. Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt SoL (11 kap. 10 § andra stycket SoL). Den nuvarande åldersbegränsningen i 3 kap. 6 a och 6 b §§ SoL överensstämmer alltså med den ålder som gäller för barns processbehörighet.

Förslagen skulle innebära att en ny åldersgräns införs i SoL, utan att någon ändring genomförs beträffande processbehörighetsåldern. Socialstyrelsen berör denna fråga förhållandevis kortfattat. Jag anser att rapporten borde ha innehållit en diskussion och problematisering av förslagen mot bakgrund av regleringen av barns processbehörighet i SoL. I sammanhanget noterar jag att regeringen tidigare har bedömt att det krävs en genomgripande utredning om barns processbehörighet för att bevilja barn under 15 år öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke (se prop. 2012/13:10 s. 106 f).

Rapportens slutsatser kring LVU

Socialstyrelsen bedömer att det inte är lämpligt att utvidga tillämpningsområdet av 22 § LVU till att även omfatta brister i den unges hemmiljö. Jag har tagit del av rapportens analys av för- och nackdelar med en sådan ändring och har inte någon avvikande uppfattning i denna fråga.